

УДК 811.512.161'36

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.22>

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТУРЕЦЬКИХ ФРАЗЕЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ КОМПОНЕНТОМ *ВОДА*

SEMANTIC CLASSIFICATION OF TURKISH PHRASEOLOGICAL UNITS WITH COMPONENT *WATER*

Тімкова Т.М.,

orcid.org/0000-0002-1711-056X

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри тюркської філології

Київського національного лінгвістичного університету

Федченко К.Л.,

orcid.org/0009-0003-5842-5466

студентка I курсу другого магістерського рівня вищої освіти

факультету східної і слов'янської філології

Київського національного лінгвістичного університету

Дослідження присвячено системному підходу щодо дослідження семантичних відношень у системі турецьких фразеологічних одиниць, що містять у своєму складі компонент ВОДА.

Фразеологічна одиниця є немодельованим словосполученням, пов'язаним семантичною єдністю. У мовленні така єдність не створюється, а відтворюється в готовому вигляді і функціонує як єдиний член речення.

У фразеології існує багато класифікацій сталих сполук. В основу їх покладено різне розуміння обсягу цієї галузі лінгвістики та різні критерії класифікації. Беручи до уваги семантичну єдність компонентів у ідіоматичному вислові розглядаємо саме семантичну класифікацію фразеологічних одиниць. З-поміж вчених, що розробили семантичні класифікації фразеологізмів, можемо назвати Ш. де Баллі, О. Аксою, Л. Шубаси Узун, Л. Булаховського, І. Покровську тощо. За основу дослідження беремо класифікації І. Покровської, Я. Бечко та Т. Тоненчук, а саме: групування турецьких фразеологічних одиниць з компонентом ВОДА на основі подібності значень стійких сполук.

Фразеологічні одиниці займають значний пласт лексики турецької мови. Саме в них відображаються матеріальна та духовна культура народу, зокрема його глибинна історія і багатство мови. Вода – це основа для всього живого, тому у турецькій культурі їй надають великого значення, зокрема, це відображено і у чисельній кількості фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА.

Матеріалом дослідження слугували 103 фразеологічні одиниці із компонентом ВОДА, які у результаті семантичного аналізу, було розподілено на дванадцять семантичних груп на основі подібності значень стійких сполук. Найбільш чисельними групами фразеологічних одиниць стали такі, що описують працю (23%) а також відносин між людьми та їх ставлення один до одного (20%), звідки витікає висновок, про вплив соціального, культурного та історичного контексту фразеологічного суспільства на природу їх походження фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА.

Ключові слова: фразеологізм, ідіома, семантична єдність, семантика, семантична класифікація.

The article is devoted to a systematic approach to the study of semantic relations in the system of Turkish phraseological units, which contain the WATER component.

A phraseological unit is an unmodeled word combination connected by semantic unity. Such kind of unity is not created in speech, but it is reproduced in a finished form and functions as a single member of a sentence.

There are many classifications of constant expressions in phraseology. They are based on different understandings of the scope of this field of linguistics and different classification criteria. The semantic classification of phraseological units is investigated considering the semantic unity of the components in an idiomatic expression. Among the scientists who developed semantic classifications of phraseological units, we can mention S. de Balli, O. Aksoy, L. Shubasi Uzun, L. Bulakhovskiy, I. Pokrovskaya, etc. We take the classifications of I. Pokrovskaya, Y. Bechko and T. Tonenchuk as the basis of the study, namely: the grouping of Turkish phraseological units with the WATER component based on the similarity of the values of stable compounds.

Phraseological units occupy a significant layer of the vocabulary of the Turkish language. The material and spiritual culture is reflected, in particular, in people's deep history and the richness of the language. Water is the basis for all living things, therefore in Turkish culture big importance is given to it, in particular, this is reflected in the large number of phraseological units with the component WATER.

The material of the research contains 103 phraseological units with the WATER component, which, as a result of semantic analysis, were divided into twelve semantic groups based on the similarity of the meanings of constant expressions. The most numerous groups of phraseological units were those that describe work (23%) as well as relations between people and their attitude towards each other (20%), from which leads to the conclusion about the influence of the social, cultural and historical context of the Turkish-speaking society on the nature of their origin of phraseological units with the WATER component.

Key words: phraseology, idiom, semantic unity, semantics, semantic classification.

Зв'язок слова із дійсністю, мисленням та мовою зумовлює можливість класифікації лексики, у тому числі й фразеологічних одиниць, на різних підставах. Класифікація лексики на основі семантичних критеріїв вважається корисною як для практики викладання мови, так і для лексикологічних та лексикографічних досліджень; вона дозволяє виділити з мовлення мікросистеми, а зокрема тематичні групи. Вивчення семантики фразеологічних одиниць, що входять до складу різноманітних тематичних та лексико-семантичних груп, є одним із пріоритетних напрямків лінгвістичних досліджень сьогодення.

Фразеологізми, їх особливості, типологію та способи класифікацій у своїх працях досліджували багато науковців, проте першим, хто науково обґрунтував необхідність спеціального вивчення стійких словосполучень, був Шарль де Баллі, запропонувавши фразеологізмам визначення загального характеру: «поєднання, що міцно ввійшли в мову, називаються фразеологічними зворотами» [4]. За визначенням, поданим у «Сучасній термінологічній енциклопедії», фразеологізмами слід вважати «стійкі, зв'язані єдністю змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполучення або висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю» [8, с. 412].

Першим турецьким мовознавцем, що спробував визначити поняття «фразеологізм», став О. Аксой. На його думку, «Фразеологізм – стійкий зворот, що в більшості випадків має значення, відмінне від буквального, і має нестандартну формою пояснення» [1, с. 21].

Подібне визначення дає й Ю. Бахадинли: «Фразеологізм – група слів, що складається з двох або більш елементів, що мають певне значення, яке виходить за рамки буквального, і служать для урізноманітнення письмової або усної мови» [2, с. 17].

Оскільки слово є основним проте не єдиним засобом номінації у системі мови, у мовленні йому властиво з'являтися в комбінаціях з іншими

словами, і принцип організації їх у словосполучення регулюється синтаксичними нормами і правилами. Якщо ж стійкість вислову доповнюється семантичною зміною компонента або компонентів, мова йде про фразеологічну одиницю. Незважаючи на те, що фразеологічні одиниці є поєднанням слів, вони розглядаються лінгвістами з позицій не синтаксису, як вільні словосполучення, а в розрізі лексикології. Фразеологічна одиниця є немодельованим словосполученням, пов'язаним семантичною єдністю. У мовленні така єдність не створюється, а відтворюється у готовому вигляді і функціонує як єдиний член речення а невеликі зміни структури фразеологічної одиниці не впливають на її основні ознаки [5, с. 11].

Отже, фразеологізм – це стійке словосполучення, що складається з двох або більше елементів, має певне стале значення і відображає у собі особливості культури народу, його сприйняття світу.

У зарубіжному та українському мовознавстві розробкою проблеми класифікації фразеологізмів у різних мовах займалися такі вчені, як: Ш. Баллі, О. Аксой, Л. Шубаси Узун, Л. Булаховський, Я. Бечко, Т. Тоненчук, К. Шпак, Ю. Висоцька, М. В. Кравчук, О. В. Арделян, Ю. В. Жарікова, Ж. Краснобаєва-Чорна, А. Коротка, Н. Л. Франчук, Т. В. Топалова, Л. О. Федоренко, Л. Б. Давиденко, С. А. Коркач, І. Л. Покровська та інші.

У сучасній лінгвістичній науці існують різні принципи класифікації фразеологізмів за загальною семантикою, та велика кількість праць, присвячених дослідженню принципів класифікації сталих сполук, у основу яких покладено різні розуміння обсягу цієї галузі лінгвістики та різні критерії класифікацій, однак вона не є до кінця вирішеною. Особливої уваги заслуговують дослідження у площині тюркології, що є відносно новим напрямом українського мовознавства та потребує уваги лінгвістів-тюркологів. Тому наше дослідження присвячене семантичній класифікації фразеологічних одиниць турецької мови із компонентом ВОДА.

Вперше такий тип групування ідіоматичних висловів був розроблений лінгвістом Шарлем де Баллі, який вважав, “якщо в якому-небудь словосполученні кожна графічна одиниця частково або повністю втрачає своє значення й тільки сполучення в цілому зберігає чіткий сенс, то ми можемо стверджувати, що маємо справу з фразеологічним виразом”. З-поміж усіх словосполучень лінгвіст виділяє чотири типи: 1) вільні словосполучення; 2) звичні сполучення (з відносно вільним зв'язком компонентів); 3) фразеологічні ряди (групи слів, у яких два розташованих поряд поняття зливаються майже в одне); 4) фразеологічні єдності (сполучення, в яких слова втратили своє значення й виражають єдине нерозкладне поняття). Саме Ш. Баллі вперше виділив зовнішні та внутрішні ознаки фразеологізмів, тобто структурні та семантичні їх властивості [6, с. 15].

Згідно із концепцією відомого турецького дослідника фразеології О. Аксо́я, фразеологія виокремлюється у самостійну лінгвістичну дисципліну, а також проводиться грань між прислів'ями та ідіомами; крім того прислів'я та ідіоми включаються у обсяг фразеології [1, с. 29]. Самі ж фразеологічні одиниці турецької мови дослідник розподіляє на прислів'я, ідіоми, мовні формули і парні слова.

Український мовознавець Л. Булаховський, класифікуючи сталі словосполучення з позиції їх семантики, виокремлює дві групи: ідіоми і фразеологічні одиниці [6, с. 17].

І. Л. Покровська досліджувала національну специфіку семантики турецьких фразеологізмів з компонентом-зоонімом із виконанням тематичної класифікації фразеологізмів та аналізом фразеологічних синонімів та варіантів з компонентом-зоонімом у сучасній турецькій мові [7]. Я. Бечко досліджувала особливості внутрішньої форми фразеологізмів з ключовими лексемами англ. FIRE, нім. FEUER та укр. ВОГОНЬ, застосовуючи структурно-семантичний аналіз предикативних фразем із ключовим лексичним компонентом-позначенням вогню [3, с. 46]. Т. Тоненчук у межах ідеографічної класифікації компонентів-соматизмів фразеологічних одиниць англійської мови у лексично-семантичному полі «Тіло людини» [9, с. 10]. Власну семантичну класифікацію запропонувала К. Шпак, що досліджувала орнітоніми в румейській мові [10].

Отже, у сучасному мовознавстві можемо спостерігати велику кількість класифікацій ідіоматичних висловів, в основу яких закладені різні критерії, хоча і не так багато з них присвячені

дослідженням на матеріалі турецької мови, що й зумовлює актуальність нашої наукової розвідки. У даному дослідженні беремо за основу класифікації І. Покровської, Я. Бечко та Т. Тоненчук, а саме: принцип класифікації фразеологічних одиниць за тематичними групами на основі подібності значень стійких сполук.

Актуальність проблеми полягає в тому, що фразеологічні одиниці, що містять компонент ВОДА, представляють собою широкий пласт часто вживаної лексики турецької мови. Тема дослідження обумовлена важливістю вживання фразеологізмів в мові, оскільки у них відображаються матеріальна та духовна культура народу, зокрема його глибинна історія і багатство мови. Як відомо, мова постійно перебуває у стані розвитку, а разом з нею і її фразеологічний склад, накопичуючи прислів'я, приказки, афоризми і багато іншого. Вода – це основа для всього живого, тому у турецькій культурі їй надають великого значення, зокрема, це відображено і у значній кількості фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА у турецькій мові.

У даному дослідженні відбір фразеологічних одиниць (усього 103 одиниці) здійснювався за критерієм наявності компоненту ВОДА із фразеологічного словника О.А. Аксо́я [1] методом суцільної вибірки. На основі семантичного аналізу весь відібраний матеріал було розподілено за тематичним принципом на дванадцять груп, кожна з яких характеризується структурною впорядкованістю і семантичною спільністю складових одиниць (рис. 1).

Значна кількість проаналізованих фразеологічних одиниць виражають ставлення людей одне до одного, що вказує на велике значення сімейних цінностей і людських стосунків у турецькому суспільстві, відповідно перша група фразеологізмів отримала назву «Відносини між людьми» (21 фразеологічна одиниця, 20% від загальної кількості). Наприклад: *su küçüğün, söz (veya sofrası, veya yemek) büyüğünün* – «берегти як зіницю ока»; *Huyuna suyuna gitmek* – «танцювати під чужу дудку»; *suyu havana koy, döv döv yine su* – «Лисе уродиться, лисе і згине». Деякі фразеологічні одиниці з цієї групи виражають антонімічність за конотацією відносини «друг-ворог»: *su uyur, düşman uyumaz* – «не той ворог, що перед тобою, а той, що за спиною». Існують ідіоми, які мають негативну конотацію, і описують сварки, суперечки, а деякі – навіть бійки: *eşek sudan gelene kadar dövmek* – «бійка була не мала: обірвали чуби до гола».

24 із досліджених фразеологічних одиниць (23% від загальної кількості) виражають як

Розподіл турецьких фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА за семантичними групами

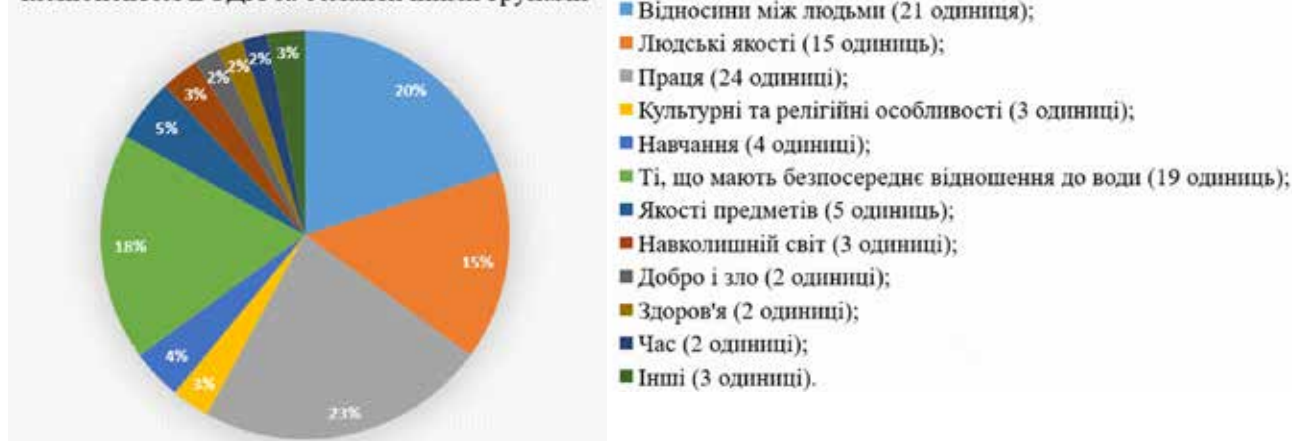

Рис. 1.

позитивне так і негативне ставлення людини до праці, описують безпосередньо процес роботи, її результати, відповідно відносимо їх до групи «Праця», наприклад: *su nereden geliyor?* – «купець – торгом, піп горлом, а мужик горбом»; *su aktığı yere (yine) akar* – «добра шукай, а так само прийде»; *suyu getiren de bir, testi yi kıran da* – «Хто води приносить, хто глечик розбиває» (тобто, немає різниці між тими, хто добре виконує свій обов'язок, і тими, хто ними зловживає).

Частина проаналізованих ідіоматичних висловів (4% від загальної кількості) мають значення, пов'язане із різними проявами навчання (група «Навчання»), наприклад: *su gibi bilmek veya okumak* – «знати на відмінно, добре орієнтуватися в чомусь»; *su gibi ezberlemek* – «вивчити щось дуже добре»; *sular seller gibi* – «прочитати текст без помилок»; *sudan cevap* – «неточна розмита відповідь».

Наступну досить численну групу, утворюють часто вживані фразеологізми, що відзначаються розвинутою системою значень, образів і засобів вираження одиниць та описують якості характеру людини (група «Людські якості» (15 одиниць, 15%). Наприклад: *suyu havana koy, döv döv yine su* – «горбатого і могила не виправить»; *suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından kork (sakın)* – «у тихому болоті чорти водяться»; *suyuna pirinç haşlanmaz* – «із ним каші не зварить».

Частина проаналізованих сталих виразів мають значення, безпосередньо пов'язане із водою, її властивостями і станами, спричиненими нею (19 одиниць, 18%). Вони позначають дії, які можна виконувати з нею: *suyunu almak* – «злити воду»; *su çekmek* – «увібрати воду»; *su basmak* – «затопити»; стан: *su gibi* – «дуже мокрий»; *su gibi*

olmak – «промокнути до нитки»; *su gibi terlemek* – «обливатися потом»; властивості: *su almak* – «пропускати воду».

Найменш чисельними виявились групи, до яких увійшли фразеологічні одиниці, що описують якості предметів (5 одиниць, 5% від загальної кількості, наприклад: *sudan ucuz* – «дуже дешевий»); фразеологічні одиниці, що відображають процеси і явища навколишнього світу (3 одиниці, 3%, наприклад: *sular kararmak* – «вечоріти»); ті, що символізують хороші та погані вчинки або поведінку істот (2 одиниці, 2%, наприклад: *su aktığı yere (yine) akar* – «добра шукай, а так само прийде»); ті, що характеризують тему здоров'я, (2 одиниці, 2% від загальної кількості: *su kapmak* – «погіршитися» (про самопочуття); в окрему групу виділено фразеологічні одиниці, що виражають швидкоплинність часу (2 одиниці, 2% від загальної кількості: *su gibi akmak* – «час біжить»); частина з проаналізованих ідіоматичних висловів описують культурно-релігійні особливості, а саме: обряд «омовіння» – символічне очищення за допомогою води (3 одиниці, 3%), наприклад: *su ıktiza etmek* – «відчувати потребу в омовінні»; *su dökmek* – «порушувати обряд омовіння» тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що семантичний аналіз турецьких фразеологічних одиниць з компонентом ВОДА дозволив виділити дванадцять семантичних груп (1. «Відносини між людьми» (21 одиниця); 2. «Людські якості» (15 одиниць); 3. «Праця» (24 одиниці); 4. «Культурні та релігійні особливості» (3 одиниці); 5. «Навчання» (4 одиниці); 6. «Ті, що мають безпосереднє відношення до води» (19 одиниць); 7. «Якості предметів» (5 одиниць); 8. «Навколишній світ» (3 одиниці); 9. «Добро і зло» (2 одиниці); 10. «Здоров'я»

(2 одиниці); 11. «Час» (2 одиниці); 12. «Інші» (3 одиниці)); в основі формування кожної з яких лежить логічна подібність. Формування груп відбувалось методом суцільної вибірки словникових дефініцій а також є результатом узагальнення та опису. Кожна семантична група фразеологічних одиниць пов'язана спільними значеннєвими прикметами, за якими ці слова співвідносяться як складники тематичної цілісності. На підставі того, що найбільш чисельну серед них складають ідіоматичні вислови, що описують працю (23%) а також відносин між людьми та їх ставлення один до одного (20%), можемо зробити висновок, що на природу походження фразеологічних одиниць

із компонентом ВОДА впливає безпосередньо соціальний, культурний та історичний контекст турецькомовного суспільства, з його повагою до стосунків між людьми, сімейних цінностей та неабиякою працьовитістю. Здебільшого, зазначені фразеологічні одиниці мають позитивний відтінок значення. Наведена класифікація є найбільш широкою та повною серед наявних в українській лінгвістиці класифікацій турецькомовних фразеологічних одиниць із компонентом ВОДА. Серед перспектив подальших досліджень – дослідження семантики інших фразеологічних одиниць турецької мови, зокрема тих, що містять у своєму складі компонент ВОГОНЬ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Aksoy Ö.A. Atasözleri Sözlüğü. İstanbul, 1995. 219 s.
2. Bahadınlı Y.Z. Türkçe deyimler Sözlüğü. İstanbul, 1970. 207 s.
3. Бечко, Я.С. Особливості внутрішньої форми фразеологізмів з ключовими лексемами англ. FIRE, нім. FEUER та укр. ВОГОНЬ. Наукові записки: Філологічні науки (мовознавство). 2015. № 137. С. 45–48.
4. Віннікова Т.О. Шарль Балі про функціональну транспозицію : веб-сайт. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/567> (дата звернення: 20.03.2023).
5. Власенко Л.В., Тригуб, І.П. Фразеологічні одиниці та їх класифікацій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2019. Вип. 39. Ч. 3. С. 10–13.
6. Денисова А.С. Проблема дослідження класифікацій фразеологічних одиниць у лінгвістиці. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. 2015. № 6. С. 13–21.
7. Покровська І.Л. Національна специфіка семантики турецьких фразеологізмів з компонентом-зоонімом : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.13. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2006. 290 с.
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава, 2008. 711 с.
9. Тоненчук Т.В. Структурно-семантичний, ідеографічний і функційний аспекти соматичних фразеологізмів у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філологіч. наук : 10.02.04. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. 23 с.
10. Тімкова Т.М. Семантична класифікація лексики на позначення атмосферних явищ у тюркських мовах. – К.: Сходознавство, 2011. № 53-54. – С. 178–195.
11. Шпак К.В. (2011). Класифікація орнітонімів румейської мови. Актуальні проблеми науки та світи : зб. матеріалів 8 підсумкової наук.-практ. конф. викладачів, 4 лютого 2011 р. Маріуполь, 2011. С. 373–375.